

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ СЕКТОРЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ПЕН АУДИТТІ ЖЕТІЛДІРУ

Нуржанова Шырай

shyraay@mail.ru

Л.Н.Гумилева ат. ЕҰУ талдау және есеп кафедрасының магистранты

Астана, Қазақстан

Научныйруководитель—Л.П. Молдашбаева

Бухгалтерлік есеп кәсіпорынды басқару үшін қажетті ақпаратты береді, экономикалық қызметті жүзеге асыру барысында жағымсыз құбылыстардың алдын алады, шаруашылық жүргізуші субъектінің активтерінің, капиталының және міндеттемелерінің жай-күйін бақылау, қаржылық жағдайды талдау. Есепке алу мен есептілік арасындағы байланыс есепте алынған қорытынды деректер тиісті есепті нысандарға көрсеткіштер түрінде құйылған кезде ғана белгіленеді. Есеп беру-есептің соңғы кезеңі, ол туралы ақпарат белгілі бір уақыт аралығында ұсынылуы керек.

Бухгалтерлік ақпаратты пайдаланушылар компаниялардың иелері мен лауазымды тұлғалары, сондай-ақ ұйымның қаржылық және мүлдіктік жағдайы туралы мәліметтерге мүдделі, осы ақпаратты қалыптастыру тәртібі туралы білімі шектеулі немесе оны пайдалану дағдылары жоқ жеке тұлғалар болып табылады.

Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептіліктің мақсаты мүдделі тұлғаларды жеке кәсіпкерлер мен ұйымдардың қаржылық жағдайы, қызметінің нәтижелері және қаржылық жағдайындағы өзгерістер туралы толық және дұрыс ақпаратпен қамтамасыз ету болып табылады.

Пайдаланушылардың жалпы экономиканың мемлекеттік секторы органдарының және нақты бюджеттік ұйымдардың қызметі туралы ақпараттағы қаржылық-экономикалық мүдделері басқарудың әртүрлі деңгейлерінде жасалатын есептілік көрсеткіштерін тікелей анықтайды.

Мәселен, мемлекет деңгейінде мемлекеттік сектор органдарының активтері мен міндеттемелері (мемлекеттік қарыз, оның құрылымы, өтеу мерзімдері) туралы ақпарат, министрліктер мен ведомстволар деңгейінде - тұтастай алғанда ел бойынша және экономиканың жекелеген салалары бойынша активтер мен міндеттемелер туралы деректер талап етіледі. Жеткізушілерді, сатып алушыларды және инвесторларды экономиканың мемлекеттік секторының шаруашылық жүргізуші субъектілерімен іскерлік байланыстардың сенімділігі, ал сайлаушыларды, салық төлеушілерді және қоғамды - мемлекеттік бюджеттің атқарылуы және бюджет қаражатын пайдаланудың тиімділігі туралы деректердің шынайылығы мен нақтылығы қызықтырады.

Мемлекеттің экономиканы және әлеуметтік дамуды басқарудағы рөлін арттыру, мемлекеттің қызметі туралы транспарентті және шынайы ақпарат алу қажеттілігі және пайдаланушылардың мемлекеттік басқарудың тиісті деңгейіндегі қажеттіліктері Қазақстан экономикасының мемлекеттік секторында бухгалтерлік есеп пен аудитті жетілдірудің алғышарттары болып табылады.

Реформаның негізгі себептерінің бірі мемлекеттік сектордағы бухгалтерлік есеп жалпыға бірдей танылатын, пайдаланушылардың кең ауқымы үшін түсінікті болуы мүмкін бірыңғай есеп беру нысандарын қолдану қажеттілігі болып табылады - жалпы қаржылық есептілікмәндер, яғни қоғамдық. Мұндай есептер пайдаланушылардың барлық сыртқы топтарының талаптарына сәйкес келеді, олардың әрқайсысының жеке қажеттіліктерін ескермейді. Салық төлеушілер, заң шығарушы билік өкілдері, несие берушілер, жеткізушілер, бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдері, жалдамалы жұмысшылар көбінесе арнайы дайындалған ақпаратқа қол жеткізе алмайды. Сыртқы пайдаланушылардан мемлекеттік сектор органдарының есептерін оқу қажеттілігі, ең алдымен, мемлекеттік кірістер мен

шығыстар туралы ақпараттың жария сипатымен түсіндіріледі.

Мемлекеттік сектордағы бухгалтерлік есепті жетілдіру және мемлекеттік сектор үшін бухгалтерлік есептің халықаралық стандарттарына (ХҚЕС) сәйкес шоғырландырылған қаржылық есептілікті жасау Қазақстанның мемлекеттік басқару секторында жүргізілетін реформалар шеңберінде жүзеге асырылады. Реформалаудың мақсаты мемлекеттік сектор органдарының қызметін жүйелі жетілдірудің, мемлекеттік басқару мәдениетін арттырудың арқасында мемлекеттік қаржыны пайдаланудың тиімділігін, оларды әртүрлі деңгейлерде басқарудың жауапкершілігін, есептілігі мен ашықтығын арттыру болып табылады.

Мемлекеттік қаржыны басқару жүйесін реформалау нәтижесінде жоспарлаудан бастап орындауға дейін Қазақстан азаматтары Үкіметтің іс-әрекетін бағалау үшін пайдаланатын қаржылық есептіліктің бірыңғай жүйесі болатын стратегиялық, транспарентті және кешенді бюджеттік процесті құру көзделеді.

Қазіргі уақытта бюджет саласындағы бухгалтерлік есеп мемлекеттік және жергілікті бюджеттердің атқарылуын есепке алу және бюджеттік мекемелердің есебін жүргізу бөлігінде Қазақстанның Бюджет кодексіне және «бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Қазақстан Заңына сәйкес жүргізіледі.

Бухгалтерлік есепті жүргізу тәртібі, қаржы есептілігі, бюджеттердің атқарылуы туралы есептілікті, бюджеттік мекемелердің сметасын жасауды Қазақстан Қаржы министрлігі белгілейді. Мемлекеттік және жергілікті бюджеттердің атқарылуын бухгалтерлік есепті Қазақстанның мемлекеттік қазынашылық қызметі (бұдан әрі - Қазынашылық) жүзеге асырады, ал бюджеттік мекемелердің сметаларын бухгалтерлік есепті бюджет қаражатын басқарушылардың өздері жүргізеді.

Жалпыға міндетті мемлекеттік әлеуметтік және зейнетақымен қамсыздандыру қорлары (зейнетақы қоры, еңбекке қабілеттілігінен уақытша айрылу жөніндегі әлеуметтік сақтандыру қоры, жұмыссыздық жағдайындағы жалпы-міндетті мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры, өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан әлеуметтік сақтандыру қоры) Қазақстан Қаржы Министрлігі бекітпеген бухгалтерлік есепті жүргізудің түрлі әдістемелерін қолданады.

Қазақстан заңнамасында мемлекеттік секторда бухгалтерлік есеп жүргізу әдістері нақты айқындалмаған. Мемлекеттік және жергілікті бюджеттердің атқарылуын бухгалтерлік есепке алу жекелеген операциялар (мемлекеттік борыш, бюджет қаражатын басқарушылардың міндеттемелері) бойынша есептеу әдісін қолдана отырып, есепке алудың кассалық әдісі бойынша жүзеге асырылады.

Кірістер мен шығыстар бойынша операциялар ақшалай қаражатты алу және төлеу сәтінде бухгалтерлік есепте, ал борыштық міндеттемелерді бір мезгілде көрсете отырып, қаражатты есепке алу сәтінде бюджетті қаржыландыру жөніндегі операциялар көрсетіледі. Бюджеттік мекемелерде және жалпыға міндетті мемлекеттік әлеуметтік және зейнетақылық сақтандыру қорларында бухгалтерлік есеп есептеу әдісі бойынша жүзеге асырылады, оған сәйкес ақша қаражатын (немесе олардың баламаларын) алу немесе төлеу күніне қарамастан, операциялар активтер мен міндеттемелердің экономикалық құны туындаған не өзгерген кезде танылады.

Қазынашылық мемлекеттік бюджеттің атқарылуы туралы есептілікті бухгалтерлік есептің қазынашылық жүйесінде көрсетілетін кассалық операциялар бойынша ақпарат және қазынашылық қызмет көрсету жүзеге асырылмайтын бюджет қаражаты басқарушыларының есептілігі негізінде жасайды.

Бюджеттердің атқарылуы туралы есептілікті қазынашылық пен бюджет қаражатының бас басқарушылары қатар шоғырландырады, бұл ақпаратты өндеуге арналған бюджет шығындарының ұлғаюына әкеледі. Қаржы-бухгалтерлік қызметтердің ұйымдық құрылымдары мен құжат айналымы процедураларындағы, сондай-ақ кейбір жағдайларда бюджет саласында мүлдем жоқ қолданылатын бағдарламалық жасақтамадағы айырмашылықтар бюджет қаражатын басқарушылардың бухгалтерлік есебін ұйымдастыруды жетілдіру қажеттілігін алдын-ала анықтады.

Мемлекеттік сектордағы бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік жүйесінде қажетті реформаларды жүргізу активтерді бағалау тәртібін жетілдіру қажеттілігіне байланысты да өзекті болып табылады. Соңғы 10 жыл ішінде активтерді негізгі құралдарға жатқызудың құндық шекараларында, сондай-ақ негізгі құралдар бойынша тозуды есептеу нормативтерінде болған өзгерістер бухгалтерлік есепте негізгі құралдардың әділ құнын көрсетуге әкелмеді.

Шетелдік озық тәжірибе көрсеткендей, бюджеттік қатынастардың ашықтығына қол жеткізу үшін ХҚЕС пайдалана отырып, мемлекеттік сектордағы бухгалтерлік есеп жүйесінде реформалар жүргізу ғана жеткіліксіз.

ХҚЕС қолдану мемлекеттік қаржыны басқаруға, бюджет қаражаты мен мемлекеттік меншіктің пайдаланылуына бақылау жасауға, Қазақстанның Мемлекеттік басқарудың барлық секторының қаржылық ақпаратын біріктіруге бағытталған атқарушы билік органдарының тиімділігіне баға алу қажеттілігімен байланысты. Соның арқасында мемлекеттік қаржыны басқарудың әртүрлі деңгейлерінде неғұрлым сапалы ақпарат алу, тиімді және нәтижелі шешімдер қабылдау қамтамасыз етілетін болады.

Бухгалтерлік есепті жүргізу және қаржылық есептерді жасау үшін бюджеттік мекемелердің ХҚЕС қолдануы олардың шаруашылық қызметі туралы стандартталған ақпарат алуға мүмкіндік береді. Нәтижесінде, пайдаланушылардың кең ауқымы үшін қабылданған саяси шешімдердің қаржылық салдары және тұтастай алғанда елдің қаржылық жағдайы туралы ақпарат қол жетімді болады. ХҚЕС әр түрлі мемлекеттік және халықаралық ұйымдар деңгейінде қаржылық жағдай, қызметтің қаржылық нәтижелері және ақша ағындары туралы нақты және объективті ақпаратты қалыптастыру принциптерін қолдануды қарастырады. Көптеген елдер үшін мемлекеттік сектордағы ұлттық бухгалтерлік есеп жүйелерін реформалау мақсатында ХҚЕС қолдану қажеттілігі әрбір жеке елде жүргізіліп жатқан бюджет қаражатын жұмсау саясатына және осыған байланысты алынатын мемлекеттік басқарудың барлық деңгейлеріндегі бюджет шығыстары туралы есепті деректерге елеулі алаңдаушылық туғызды.

Бухгалтерлік есеп пен есептілік жүйесін жетілдіру жөніндегі міндеттерді шешудің негізгі бағыттары:

- ХҚЕС талаптарын ескере отырып, мемлекеттік секторда бухгалтерлік есеп пен есептіліктің ұлттық стандарттарын әзірлеу және енгізу;
- бюджеттік сыныптамамен үйлестірілген мемлекеттік сектордағы бухгалтерлік есеп шоттарының бірыңғай жоспарын құру;
- заманауи ақпараттық жүйелерді пайдалана отырып, есептілікті жасау және шоғырландыру әдістерін жетілдіру.
- бірыңғай ұйымдастырушылық және ақпараттық есеп жүйесін құру келесі жолдармен жүзеге асырылады:
- бюджеттік мекемелердің бухгалтерлік қызметтерін ұйымдастырудың бірыңғай тәсілдерін енгізу;
- бухгалтерлік есепті жүргізу мен есептілікті жасаудың бірыңғай қағидаларын сақтағаны үшін Қазынашылықты бақылауды күшейту.

Мемлекеттік секторда бухгалтерлік есеп, талдау және бақылау жүйесін жетілдіру мемлекеттік қаржыны басқарудағы ашықтықты, тиімділікті және жауапкершілікті арттыруға бағытталған маңызды қадам болып табылады. Жоғарыда сипатталған қадамдарды іске асыру осы мақсатқа қол жеткізуге және мемлекеттің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы № 95-IV Бюджет Кодексі.
2. «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы № 234-III Заңы (12.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен).

3. Қазақстан Республикасының Салық Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ.
4. Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 12 қарашадағы Заңы № 392-V ҚРЗ.
5. Мадиева К. С. Бухгалтерлік есеп және аудит: оқу-әдістемелік кешен. Қарағанды: ҚЭУ баспасы, 2011.-214с.

УДК 368-06

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ «ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУ ҚОРЫ» КЕАҚ-НЫҢ АТҚАРАТЫН ҚЫЗМЕТІ

Нұрланқызы Айзада

aizada_05.en@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Экономика факультеті, Есеп және талдау кафедрасы, Есеп және аудит тобының 2 курсының студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі-Кайранбеков Бауыржан

Кіріспе

Мемлекет жүз пайыз қатысатын Қор 2016 жылғы 1 шілдеде Қазақстан Республикасы Үкіметінің № 389 қаулысымен құрылды. Қорды құру мен қалыптастырудың негізі Мемлекет басшысының «Қазақстан-2050 «Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауын, «Бес институционалдық реформаны іске асыру жөніндегі 100 нақты қадам» Ұлт жоспарын және «Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңын (бұдан әрі – МӘМС туралы Заң) іске асыру шеңберінде МӘМС жүйесін енгізу болды. 2020 жылы МӘМС жүйесін енгізу елдің денсаулық сақтау жүйесінің жоспарлы және кезеңдік дамуының нәтижесі болды.

МӘМС туралы Заңға сәйкес Қор мынадай функцияларды жүзеге асырады:

- МӘМС-ға жарналар мен аударымдарды шоғырландыру;
- МӘМС шеңберінде медициналық қызметтерді тұтынушыларды есепке алу;
- ТМККК/СМС-те медициналық көмек көрсетуді жүзеге асыратын денсаулық сақтау субъектілерін есепке алу;
- ТМККК және МӘС шеңберінде медициналық қызметтер көлемін жоспарлау;
- ТМККК және МӘМС жүйесі шеңберінде медициналық көмек көрсету бойынша денсаулық сақтау субъектілерінің қызметтерін сатып алуды және төлеуді жүргізеді;
- Денсаулық сақтау субъектілерінің медициналық көмектің сапасы мен көлемі бойынша шарттық міндеттемелерді орындау мониторингі;
- ТМККК және МӘМС шеңберінде медициналық көмек көрсету мәселелері бойынша азаматтар мен заңды тұлғалардың өтініштерін, шағымдарын 1406 байланыс орталығы, Qoldau 24/7 мобильді қосымшасы, әлеуметтік желілер және кері байланыстың басқа да арналары арқылы қарау.

Сондай-ақ Қор ТМККК шеңберінде және МӘМС жүйесінде медициналық қызметтерге тарифтерді қалыптастыруға қатысады, ұсыныстар енгізеді, бұл ретте тарифтер мен тарифтік саясатты Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі бекітеді және айқындайды.

Қордың миссиясы: Медициналық көмектің қолжетімділігі мен сапасын арттыру арқылы елдің әрбір азаматын күтпеген жерден жоғары шығыстардан қаржылық қорғауды қамтамасыз ету.

Қорды дамытудың 5 жылдық кезеңге арналған мақсаттары мен міндеттері:

Мақсат 1. МӘМС жүйесінде халықты жаппай қамтуды қамтамасыз ету

Міндет 1. МӘМС жүйесіне қатысуды арттыру

Міндет 2. Медициналық қызметтердің қолжетімділігін арттыру